

A FIATAL URÁLI IRODALMAK FORRÁSAIRÓL*

DOMOKOS PÉTER

„Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, idegenen sohasem” — írta a modern magyar irodalom programadója, *Bessenyei György*. Reformkorunk legjelentősebb gondolkodója, *Kölcsey Ferenc* szerint a valódi nemzeti irodalom csak a népköltészetben alapulhat. *Vörösmarty Mihály* új honfoglalásra szólító nagy történeti eposza, a „Zalán futása” a szabadságharcba torkolló reformkor nyitányának tekinthető.

Az említett költők — kijelentéseik és műveik tanúsága szerint — felismerték, hogy az osztrák gyarmati sorban selymződő magyarság csak önmagából tud megújulni, csak önerejéből állhat talpra, saját nyelvén, saját hagyományaiból alapozhatja meg nemzeti kultúráját, tudományát, művészetét és irodalmát, a múlt nagy tettei állhatnak előtte példaként a jövő feladatainak megoldásában.

Mutatis mutandis — hasonló következtetésekre jutottak a finn nemzeti mozgalom nagy alakjai is, amint ezt *Porthan*, *Snellmann* és *Lönnrot* tevékenysége és életműve is igazolja.

Megállapításunkat az észti történelemből vett példákkal és irodalmi idézetekkel is alátámaszthatnánk.

A magyar, a finn és az észti irodalom épp a nemzeti program megvalósítása révén tör be a világirodalomba *Petőfivel* és *Arannyal*, a *Kalevalával* és *Kivivel*, a *Kalevipoeggel*.

Futólagos felsorolásunk is dokumentálja talán, hogy a nemzeti elnyomás körülményei között élt népek (s itt természetesen nemcsak az uráli népekre kell gondolnunk) csupán saját nyelvük, múltjuk és hagyományaik megőrzése és megújítása révén kezdhették el önálló életüket, s emelheték magas szintre műveltségüket.

Ötven — száz esztendővel később hasonló módon kezdtek el eszmélni a „népek börtöné”-nek még elfelejtettebb lakói, a cári Oroszország kis nemzetségei is, amelyek szerény kezdeményekre alapozva 1917 után a forradalom adta lehetőségekkel élve alig néhány évtized alatt számottevő népi-nemzeti kultúrákat teremtettek.

A legnemesebb törekvések egyik korai képviselője volt a múlt század közepén a komi nép tragikus sorsú klasszikus költője, *Iván Kuratov*¹. A komi nyelv, történelem és folklór avatott ismerőjeként a nemzeti hagyományok szellemében szerette volna népét jobb és emberibb élet felé vezérelni. Hozzá hasonló formátumú és készültsgű személyiséget a XIX. század második felében nem is találunk a többi kis lélekszámú nemzetiség soraiban, ahol az öntudatra ébredés első jelei csak a

* (A cikk a III. Nemzetközi Finnugor Kongresszuson elhangzott előadás változata.)

¹ Художественной произведениях I. (Szépirodalmi művek), Сыктывкар, 1939.

Доронин П.: И. А. Куратовлөн творчество (Kuratov életműve), Сыктывкар, 1939.

századforduló táján tapasztalhatók. A „holt lelkek” világában, a rendkívüli elmaradottság és tudatlanság körülményei között léptek színre az első „inorogyec” felvilágosítók, írogató tanítók, tudós költők, akik részben oroszul, részben anyanyelvükön írtak szociális és politikai tartalmú műveket, s ugyanakkor figyelemmel és szeretettel fordultak a népi tradíciók felé is. Álmaikat és elképzeléseiket népük felmeléséről azonban nem valószínűsíthették volna meg radikális társadalmi változások nélkül. A magasabb rendű emberi élet, a nemzeti lét megteremtésének a közelmúlt rab népeinél 1917 után épp az irodalom vált egyik legfőbb eszközévé, amely mind-egyikük számára bizonyíthatta nyelvük és szellemük életképességét. E kis nemzeti irodalmak létrejöttére csak a közelmúltban figyeltek fel komolyabb formában, a genezis körülményei — melyeknek vizsgálatában a magyar, a finn és az észti analógiák számottevő segítséget jelenthetnek — viszont még meglehetősen tisztázatlanok, ill. meglehetősen sematikus módon magyarázóttak.

„Az utóbbi 20—30 évben — írja 1958-ban egy felfedező, *D. Romanyenko* szovjet irodalomtörténész — az Orosz Föderációban irodalmak alakultak ki, amelyeket a világ nem ismer. Olyanok pl. mint a burját, kalmük, komi, mari, tuvai, udmurt, csuvas, hakasz, jakut és mások. Szemünk láttára születik és kap erőre a Messzi-Észak és a Távol-Kelet régen legkiszemmisettebb népeinek irodalma: a manysi, a nyenyec, az evenk, a komi-permják.”²

A megemlített népek között szerepel a komi, a mari, az udmurt, a manysi és a komi-permják, s ha ezt a sort kiegészítjük még a mordvinokkal, a chantikkal és a nyenyecekkel, előttünk állnak az ún. „fiatal írásbeliségű” uráli népek (néhány egészen kis lélekszámú, ill. írásbeliség nélküli nép kivételével)³, amelyeknek irodalmát a szovjet határokon túl valóban nem ismeri a világ, és nem tanulmányozza az irodalomtudomány.

Valamennyien „október gyermeke”-i, szülőik az orosz irodalom és a nemzeti népköltészetek — olvasható az ötvenes évek helyi kiadványaiban, hivatalos irodalomtörténeteiben, amelyek mindennemű differenciálás nélkül ugyanazon kaptafára húzzák az egyes nemzeti irodalmakat, a szovjet-orosz irodalomtörténet periódusaihoz, irányzataihoz és műfajaihoz igazítva mindegyiküket.⁴

Bár többé-kevésbé érvényeseknek tekinthetők e megadott keretek, közös tendenciák; mélyebbre ásva még több egyezést, azonos jelenséget, a születő irodalmakra szélesebb körökben is jellemzőbb jegyet találhatunk, amelyek összegezve összefoglalóbb, általánosabb következtetésekre is lehetőséget adnak.

Szolgáljon a fejtegetések kiindulópontjául néhány tény. A Joskar-Ola-i Nemzeti Színház 2 mari nyelvű előadással zárta az 1968/69-es évadot. *Szapajev* szép zenéje és *Csavajn* klasszikus drámája ötvöződik egybe az Akpatir című mari nemzeti operában, amely a mari nép történelméből veszi tárgyát. *Nyikolajev* pergő és szellemes színjátékában viszont a közelmúlt mari falva elevenedik meg a színpadon, a Szalika a mari lakodalom és a mari népdalok sorának művészi rangú keretbe foglalása, maga a hiteles mari folklór.

1908-ban jelent meg az udmurt irodalom első fecskéje, *Mozsgin* Szökevény című elbeszélő költeménye, amely egészében egy népmondán alapul, majd 1915-ben

² Романенко Д.: Рождение романа (Вопр. литературы, 1958. II.)

³ Младописьменные языки народов СССР. Москва—Ленинград, 1959.

⁴ Очерк истории мордовской советской литературы. Саранск, 1956.

Очерки истории удмуртской советской литературы. Ижевск, 1957.

Очерки истории коми литературы. Сыктывкар, 1958.

hitelesíthető kortól és eseményektől is. Ugyanezt lehet elmondani *Lebegyev* korai alkotásairól is. A nemzeti irodalmak első termékeiben tehát gyakran csak a hős neve valódi, de előfordul az is, hogy a költők teljesen fiktív személyt mozgatnak irreális környezetben.

Szemben a folklór és a történelem alakjainak és eseményeinek túlzottan elromantizált, heroizált és illuzionikus felfogásával a forradalmat követő években az irodalmi alkotásmód másik véglete érvényesül, amely a tények változtatás és válogatás nélküli rögzítésében, naturális leírásában nyilatkozik meg. A nagy történelmi fordulat legaktuálisabb tennivalói dialogizált brosúrák formájában szólalnak meg a színpadokon (pl. a mordvin *Zavalisin*⁹ és *Csesznokov* „drámái”), a népi szokások, a falusi élet szociális mozzanatokot tartalmazó jelenetei sokszor csak igen csekély írói megformálás révén minősülnek irodalomná.

Míg az előbbi esetben az írók inkább csak óhajtott igényeket próbáltak kielégíteni naiv romantikájukkal és saját iniciatívájukból, addig az utóbbi esetben a társadalom tényleges szükségletéről volt szó, az esztétikum nélküli naturalizmust a sürgősség és az aktualitáskényszer is magyarázza. Sem az egyik, sem a másik esetben nincs szó még valódi irodalomról, a folklór és a történelem, ill. a puszta valóság feldolgozása, megjelenítése vagy csak ürügy az alkotásra, vagy agitációs, didaktikus célokat szolgál.

A fiatal irodalmak jellegzetes gyermekbetegségeiket hamarosan kiheverték. A folklór adaptációja, értelmezése fokról fokra módosult, a népdal, a népmese, a népmonda, a népi színjáték egyre kevésbé szolgált közvetlen feldolgozás tárgyául, viszont egyre mélyebben hatott szellemével, szemléletével, formai, nyelvi megoldásaival. Az udmurt *Gerd Kuzebaj*¹⁰ és *Asalsi Oki*¹¹ költészete, a komi *Csisztaljov*¹² versei, a mordvin *Kirillov*¹³ elbeszélő költeménye, a mari *Nyikolájev*¹⁴ színművei a népi hagyományok gondos tanulmányozásáról, tökéletes ismeretéről vallanak, — igaz költői alkotások valódi nemzeti színekkel. Ugyanez mondható a manysi *Sesztalov*¹⁵ műveiről is, melyekben magasrendű művészetté lényegítve jelen van a kicsiny kis északi nép teljes világa. Mindez részben a mesterségbeli tudás és igényesség növekedésének az eredménye, másrészt pedig annak a nagyarányú folklórgyűjtő és kutatómunkának is, amelyből a költők többsége kivette a részét. Napjaink költészetében a folklór főként színező, hangulatkeltő, stilisztikai elemként szerepel, a költői — írói műhelyek szuverénül kezelt és alkalmazott aranyalapjává vált. Az udmurt *Bajtyerjakov*,¹⁶ a komi *Juskov*,¹⁷ a mari *Kolumb*,¹⁸ a mordvin *Radajev*,¹⁹ a komi-permják *Karavajev*,²⁰ a manysi *Tarhanov*,²¹ a chanti *Szaltikov*²² és a nyenyec

⁹ Завалишин Ф. И.: Мезень колга атысь торась коммунистть мархта. (Miről beszélt az aró a kommunistával?) Москва, 1923.

¹⁰ Сяськаяськись музьем (Virágzó föld). Ижевск, 1928. (verses kötet)

¹¹ Сюрес дурин (Az úton). Москва, 1925. (verses kötet)

¹² Олём вояс (Leélt évek). Сыктывкар, 1936. (verses kötet)

¹³ Валске Сура лангсо (Hajnal a Szurán) ?, 1934.

¹⁴ Салика [név]. Йошкар—Ола, 1938.

¹⁵ Миснэ [néв] Тюмень, 1961. (verses kötet)

¹⁶ Сюлэмме кузьмасько (Szívemet ajándékozom). Ижевск, 1965. (verses kötet)

¹⁷ Сьолём петас (Szívem sarjai). Сыктывкар, 1967. (verses kötet)

¹⁸ Эре чоңгешташ, чоңгешташ (Mindig repülni, repülni). Йошкар—Ола, 1965. (verses kötet)

¹⁹ Сияжар [néв]. Саранск, 1960. (elbeszélő költemény)

²⁰ Менам рассэз (Az én ligeteim). Кудымкар, 1968. (verses kötet)

²¹ Первая завязь. Тюмень, 1963.

²² Самэм арийл (Dalol a szív). Тюмень, 1964. (verses kötet)

*Juganpelik*²³ modern költészetében is jelen van a népköltészet, de nemcsak külső, henyé díszként, hanem a vers sejtjeiben, áthatva a költők mentalitását a legmodernebb témák kifejtésekor is.

Módosult időközben az írók történeti felfogása is, s a nehezen felderíthető, homályos távoli múlt felől egyre inkább a dokumentumokból is szemügyre vehető közelebbi múlt és a személyesen is ismert közvetlen „tegnap”, majd a jelen felé fordult érdeklődésük. A XVII. és a XVIII. század nagy parasztháborúinak a Volga és Káma környéki uráli népek tevőleges résztvevői voltak, a folklór mellett írásos források is tanúskodnak e tényről. Az udmurt *Kedra Mitrej*²⁴ és *Konovalov*,²⁵ a komi *Szavin*²⁶ és *Frolov*,²⁷ a mari *Csavajn*²⁸ és *Olik Ipaj*,²⁹ a mordvin *Kirillov*³⁰ és *Kutorkin*³¹ közelebbi múltban játszódó történeti művei figyelmet érdemlő irodalmi alkotások. A legrangosabbnak tartható írói teljesítmények a közelmúlt krónikái, az érlelődő forradalom és az életforma váltás személyes emlékekben is gazdag korának hiteles, helyenkint erőteljes rajzú, esztétikailag is értékes freskói. Az udmurt *Petrov* „Vuzs-Multan”-ja, a komi *Juhnynin* „Vörös szalag”-ja, a mordvin *Kutorkin* „Almafa a nagy útnál”-ja, a mari *Csavajn* „Elnet”-je, a komi-permják *Lihacsov* „Miros — a falu fia” című regénye, a manysi *Sesztalov* „Kék vándorutak”³² és a nyenyec *Isztomin* „Utolsó vándorút” című kisregényei, valamint a chanti *Rugin* elbeszélései („Üldözés”) a fiatal írásbeliségű uráli irodalmak eddig elért legmagasabb csúcsai. Művek sora szól a forradalomról, a polgárháborúról, az új faluért folytatott harcokról — amely ma már történelem, de behatóan ismert, átélt, dokumentumokban is igen gazdag korszak. Sajnos a sematizmus, a kész receptek, az osztályharc és a hősök ábrázolásának szürke egyhangúsága és ismétlődése mögött időnkint eltűnik a tehetség és egyéniség, a tucat termékek közül azonban így is kimagaslanak az udmurt *Medvegyev*,³³ a komi *Fjodorov*,³⁴ a mordvin *Kirdjaskin*³⁵ és *Dorogojcsenko*³⁶, valamint a mari *Sketán*³⁷ tegnapot idéző regényei. A színvonalasabb történeti művek az időbeli egybeesés ellenére sem azonos téma egymást fedő variációi. Egészen más mű jellegében, hangulatában és stílusában is pl. *Konovalov* Gajan című regénye a Pugacsov felkelés udmurt résztvevőiről, mint *Csavajn* Akpatir című drámája Pugacsov mari szövetségeseiről. Szinte egy időben játszódódnak a fentebb kiemelt jelesebb művek is (*Petrov*, *Juhnynin*, *Kutorkin*, *Csavajn*, *Lihacsov* regényei), mégis merőben eltérő alkotásokról van szó, amelyek tartalmukban és formájukban is nemzetiek, s egyben egyedi irodalmi alkotások is.

²³ Харп (Északi fény). Свердловск, 1969. (verses kötet)

²⁴ Сёкыт зйбет (Nehéz iga). Ижевск, 1929. (regény)

²⁵ Гаян [név]. Ижевск, 1936. (regény)

²⁶ Куломдинса бунт (A kulömi lázadás). Сыктывкар, 1928. (elb. költemény)

²⁷ Шышича [név]. Сыктывкар, 1941. (dráma)

²⁸ Акпатыр [néв]. Йошкар—Ола, 1935. (dráma)

²⁹ Яндиярын илышыже (Jandijar élete). Йошкар—Ола, (?), (elb. költemény)

³⁰ Литова [néв]. Саранск, 1940. (dráma)

³¹ Ламзурь [néв]. Саранск, 1941. (elb. költemény)

³² Синий ветер каслания. Свердловск, 1964; Kék vándorutak. Budapest, 1969.

³³ Лёзя бесмен (A lözai mezsgye). Ижевск, 1932.

Кыйкар бамын (A Kijkar oldalán). Ижевск, 1934. } (regénytrilógia)

Бадзым нунал (A pagu par). Ижевск, 1959. }

³⁴ Кыа петыгөн (Virradatkor). Сыктывкар, 1959—1962. (regény)

³⁵ Кели Мокша [néв]. Саранск, 1953.

³⁶ Большая Каменка [néв]. Москва, 1926.

³⁷ Эренгер (néв). Йошкар—Ола, 1933.

Az elmondottak alapján joggal állítható, hogy a folklór és a történelem meghatározó szerepet játszik valamennyi fiatal irodalmú uráli nép esetében. E népek önmaguk mélyebb megismerése révén váltak öntudatos, felnőtt közösségekké, egyéni színeikkel, hagyományaikkal, múltjukkal lettek megbecsült tagjai a szocialista társadalomnak, egyéniségüket legmértőbben irodalmuk prezentálhatja a világ előtt. Van azonban egy olyan sarkalatos kérdése nemzeti létüknek, amely legsajátabb és legegységibb tulajdonuk, amely meghatározza a népet is, irodalmát is — ez pedig a nyelv.

A Joskar-Ola-i Nemzeti Színház mari nyelvű előadásait zsúfolásig telt nézőtér előtt tartja, az Akpatir és a Szalika népszerűségét az évek és az évtizedek mit sem csökkentették. A sziktivkári televízió nap mint nap kapja a leveleket komi nézőitől, akik *Szavin* mindig is közkedvelt műveinek újra és újra műsorra tűzését kérik. A nemzeti nyelven kiadott irodalom hetek alatt eltűnik az Autonóm Köztársaságok könyvüzleteiből, a folyóiratok napok alatt elkelnek.³⁸ Igazi érdeklődés és szeretet él tehát az uráli népek körében saját irodalmuk, kultúrájuk iránt, s noha a nyelvjárási térkép mindegyiküknél tarka, az udmurt, a komi, a mari és a mordvin falvak népe érti, igényli, és olvassa az irodalmi nyelven írt műveket.

A forradalom előtt publikál, nemzetiségekből származó tudósok, írók — az udmurt *Veresesagin*³⁹ és *Pan Rejmit* (aki *Kedra Mitrej*-jel, ill. *D. Korepanov*-val azonos), a komi *G. Sz. Litkin*⁴⁰ és *Zsakov*, a mordvin *Jevszjev*⁴¹ és *Dorofjev*⁴² — az esetek túlnyomó többségében — csak oroszul jelentethették meg műveiket, a nemzeti nyelv használatára — korlátozások nélkül — csak a forradalom után nyílt mód. Sok vita, huzavona közepette formálódtak a nemzeti írásbeliségek, alfabetikumok,⁴³ az irodalom nyelvének kialakítása sem történt harc nélkül, de végül is nyugvópontonra jutottak a viták, s egyre inkább megszilárdult mindenütt a központi vagy a többség által beszélt nyelvjáráson alapuló nyelvi norma, az irodalom, az oktatás, a sajtó és a rádió nyelve.

A nemzeti nyelven megjelenő irodalmak legjobb alkotásait oroszra is lefordították — sajnos igen gyakran minősíthetetlenül. (A harmincas évektől napjainkig jellemzi ez a felelőtlenség, henyesség és pontatlanság a kis nemzetiségek nyelvéből készült orosz fordításokat, amelyek — igen kevés kivételtől eltekintve — gyenge tartalmi kivonatok; megcsonkított, meghamisított változatai az eredeti műveknek.)⁴⁴ A nemzeti irodalmak azonban ily módon is hatalmas olvasótábor előtt válhatnak és válnak ismertté. A mai írók legtöbbször már oly kitűnően tud oroszul, hogy bizvást tarthatóak kétnyelvűeknek. Közülük egyesek, hogy elkerüljék műveik kilúgozását,

³⁸ Молот, Ижевск (udmurt nyelvű havi folyóirat); Войвыв кодзу, Всыктывкар (komi nyelvű folyóirat); Сятко, Саранск (erza-mordvin nyelvű 2 havonta megjelenő folyóirat); Мокша, Саранск (moksa-mordvin nyelvű 2 havonta megjelenő folyóirat); Ончыко, Йошкар-Ола (mari nyelvű 2 havonta megjelenő folyóirat); Иньва, Кудымкар (komi-permjákul megjelenő évi almanach).

³⁹ Вотяки Сарапульского уезда Вятской губернии. СПб, 1889.

Вотяки Сосновского края. СПб, 1886.

⁴⁰ Зырянский край при епископах Пермских и Зырянский язык. СПб. 1889.

⁴¹ Образцы мордовской народной словесности. Казань, 1897.

⁴² Песни и думы народного учителя. Москва, 1912.

⁴³ Корепанов Д.: Процесс классовой борьбы на фронте развития удмуртского литературного языка (Труды НИИ, Ижевск, 1935).

Закономерности развития литературных языков народов СССР в советскую эпоху. Москва, 1969.

⁴⁴ Осып Шабдар: Доля женская. Йошкар-Ола, 1959.

egyre többször vállalkoznak a fordításra maguk (pl. az udmurt *Kraszilnyikov*, a komi *Fjodorov*, a mari *Kazakov*, a mordvin *Abramov*, a manysi *Sesztalov*, a nyenyec *Isztomin*). Hamarosan válaszut elé kerülhetnek a nemzeti irodalmak legjobbjai, kérdéssé válik, érdemes-e anyanyelven megírni a helyi kiadónál csak kis példányszámban megjelenő, s csak szűkkörű közönség számára érthető művet akkor, mikor valamelyik központi kiadó számára oroszul írva sokkal nagyobb olvasótáborra számíthatnának. Különösen nehéz helyzetben vannak az egészen kis népek kiemelkedő költői és írói, mint pl. *Sesztalov*, akit manysiul legfeljebb csak néhány ezren, oroszul viszont milliók olvashatnak. („Kék vándorutak” című kisregénye pl. az „újságregény” sorozatban másfél milliós példányszámban látott napvilágot.) Egyre több az olyan író, aki már csak oroszul ír, s anyanyelvén egyáltalában nem publikál.

Roppant nehéz kérdéstről van szó, amelytől a nemzeti irodalmak jövője függ. Ha egyrészt érthető is az írói ambíció: minél nagyobb tömegeknek írni, másrészt a veszteség sem csekély. A nagy nemzeti irodalmak nem utolsósorban épp nyelvük által nagyok. A legmodernebb témáról szóló műben is épp az anyanyelv révén évezredek hagyományok, képek lehetnek jelen, amelyek egyéniséggé és egyedülállóvá tesznek bármilyen kis lélekszámú népet is. Igaz, akadnak meggondolkoztató kivételek (pl. az oroszul író kirgiz *Ajtmatov* és a csukcs *Ritheu*, vagy — távolabbra menve — az európai nyelveken szóló afrikai irodalmak) —, esetükben azonban a nemzeti jelleg (téma, milió) oly erős, hogy a mű az anyanyelv támaszát is nélkülözi — valamennyire. Amennyiben a nyelvrokon irodalmak művelői felhagynak a nemzeti folklór és történelem tanulmányozásával és korszerű kiaknázásával, s az anyanyelv vonzasköréből is kiszakadnak — az irodalmak léte is veszélybe kerülhet, létjogosultságuk is vitatható lesz.

A magyar, a finn és az észti irodalom éppen azáltal vált a világirodalom részévé, hogy nemzeti irodalom. A fiatalabb írásbeliségű uráli népek irodalma is csak nemzeti bázison nőhet tovább, válhat jelentősebbé, méltóvá a világ figyelmére.

ON THE SOURCES OF YOUNG URALIC LITERATURES

by

PÉTER DOMOKOS

Hungarian, Estonian and Finnish literature emerged through a program making these nations (including language, folklore and history). Mutatis mutandis — under similar circumstances did the literature of the other Uralic peoples develop and take form whose literacy was born recently. From sophisticated, pseudo-populistic and pseudo-historical works through real folkloristic and historical ones do the modern Komi, Udmurt, Mari, Mordvinian, Mansi, Chanti and Nenets literatures make their progress toward literatures with more subtle adaptation and interpretation of tradition.